

VITEZ LUTALICA, NAŠ SUVREMENIK

MILOVAN TATARIN

U svakom dobu čovjek nastoji pronaći utjehu. Nezadovoljan svijetom u kojem živi pokušava ga učiniti boljim, ljepšim, moralnijim, pokušava ga nastaniti plemenitim bićima kako bi - makar i prividno - uspostavio znak jednakosti između onoga što jest i onoga kako bi trebalo biti. Utopijski opis Starijih Indija negromanta Dugog Nosa izraz je tipične težnje za rajskim prostorom za kojim je puk Držićeva vremena žudio isto onako intenzivno kao što i mi danas žudimo za nekom zemljom Dembelijom (ili Novim Zelandom, da se poslužim lokalitetom koji trenutno funkcionira kao metafora za čeznutljivo izmaštan prostor neke buduće sreće):

“Tuj ne ima imena ‘moje’ i ‘tvoje’, ma je sve općeno svijeh, i svak je gospodar od svega. A ljudi koji te strane uživaju, ljudi su blazi, ljudi su tihi, ljudi mudri, ljudi razumni. Narav, kako ih je uresila pameti, tako ih je i ljepotom uljudila; svi općeno uzrasta su učinjena; njih ne smeta nenavidos, ni lakomos vlada; njih oči uprav gledaju, a srce im se ne maškarava; srce nose prid očima, da svak vidi njih dobre misli; i, za dugijem mojijem besjeđenjem ne domorit vam, ljudi su koji se zovu ljudi nazbilj.”

Govoreći o kasnosrednjovjekovnoj čežnji za ljepšim životom Johan Huizinga izdvaja tri puta koja čovjeka u bilo kojem trenutku njegove opskurne povijesti, pretvorene u izvješća o ratovanjima, potresima, bolestima i osvajanjima, mogu odvesti prema tom cilju - asketski put odricanja od svijeta, put poboljšanja i usavršavanja samoga svijeta i san. Jer, “ako je zemaljska stvarnost zaista tako beznadno bijedna, ako je odricanje od svijeta zaista tako tegobno, onda nam dopustite da život obojimo lijepom prividnošću, pustite nas da se odmetnemo u zemlju snova blistavih maštanja i da stvarnost prigušimo zanoseći se idealima.”

Vitez - svijetli junak lijepih manira, udvorna ponašanja, samozatajan, kršćanski skroman i nadasve vjeran svojoj gospi, prema kojoj osjeća neizmjernu plamteću ljubav i za čiju je čast spreman žrtvovati i vlastiti život - nikad nije doista postojao u idealnom liku u kojemu je prikazan u literaturi. Ipak, lijepa je i utješna pomisao da bi se u životu mogao pojaviti junak opisan i opjevan na stranicama

dvorsko-viteških romana kao što su Lancelot, Percival ili pak Amadis, kojeg je napisao (ili možda obradio) krajem 15. stoljeća Garcí Ordóñez de Montalvo.

Obremenjen upravo takvim mitskim idealom, s mislima pomućenim knjigama, kreće Don Quijote u popravljavanje svijeta. Intertekstualno se izrugujući i parodirajući upravo literaturu tipa *Amadis od Galije*, Cervantes ostavlja svog bistrog viteza da luta sve do današnjih dana. U tom njegovu književnopovijesnom trajanju svaki je novopridošli čitatelj zamišljao Quijoteov lik i čudio se da najrazumnije od svih bića može pomiješati zbilju i fikciju, život i literaturu, da može pokušavati književni san utjeloviti u nesavršenoj stvarnosti. Ipak, problem isprepletanja dviju različitih sfera čovjekova života nije više - barem potpisniku ovih redaka - tako zazoran, pa ni Don Quijote nije tek smušenjak kojega treba ismijati, kojemu se treba narugati i odbaciti ga zato što ne pravi valjanu razliku između zbilje i umišljaja, nego tip čija nas sudbina može natjerati na pitanje ne ponašamo li se sami kadšto poput njega, ne želimo li često isto što i on - promijeniti svijet?

Romani koje se Cervantes usudio ironizirati zabačeni su negdje u književnopovijesnoj ropotarnici, danas ih više ne čitamo. Ostao je živjeti tek Don Quijote, pretvorivši se u međuvremenu u općeprihvaćeni simbol za sve one koji, vođeni plemenitim idealima, pokušavaju ispraviti nepravde, makar njihova borba bila tek uzaludna borba s vjetrenjačama. Upravo je zbog toga u nekim svojim dijelovima *Don Quijote* i te kako aktualan. I u sadašnjem bi se trenutku, na primjer, moglo naći uporište za sljedeću misao:

“Pa da, i bit ću Vitez od Tužne Spodobе... I s ponosom prihvaćam to ime, ali taj je tužni vitez rođen da naše bijedno željezno doba pretvori u zlatno! Stoga samo naprijed jer uskrsnuti nam je proslavljene vitezove Okrugloga Stola! Jer mi jezdimo svijetom kako bismo osvetili one uvrede koje nanose okrutni i moćnici bespomoćnima i slabima. Jer mi hitamo vratiti svijetu ono što je nepovratno izgubio - pravednost! Jer...” (str. 19)¹

¹ Stranice se navode prema dramatizaciji Mihaila Bulgakova, Jana Dormana, Magdalene Lupi i Zlatka Svibena u izdanju Dječjeg kazališta u Osijeku.

Iako se često može pročitati i čuti rečenica “Ali nikad, baš nikad ne poistovjećuj umjetnost sa životom”, ideja da knjige čovjeku mogu “pomutiti” razum danas dobiva sasvim novo značenje. Više je nego prirodno užase svakodnevice blažiti lijepim knjigama (ili filmovima) u kojima se razmišlja o prijateljstvu i ljubavi, strahu i sramu, poštenju i požrtvovanju, dobrim i moralnim ljudima koji nekom posebnom snagom mogu nešto promijeniti, i to upravo u današnje vrijeme kad na svakom koraku srećemo pripadnike novog sloja ljudi koji nameću sasvim drukčija pravila tobože “civilizirane” igre, i od kojih se može pobjeći samo u privatni mikrokozmos.

“Po dobi naš se plemić hvatao pedesetih i bio snažna rasta, suhonjav, mršav u licu, velik ranoranilac i ljubitelj lova.” Od veljače 1999. godine više nećemo morati domišljati tu Cervantesovu deskripciju Don Quijotea. Odluka Zlatka Svibena da tu visokozahjevnu ulogu povjeri mladom osječkom glumcu Krešimiru Mikiću (dvaput nagrađen Nagradom hrvatskoga glumišta, ove godine upravo za Don Quijotea; za istu je ulogu dobio i priznanje na ovogodišnjem, sedamnaestom SLUK-u) pokazala se inteligentnom. Jer, upravo Mikić ima sve što treba za oživljavanje bistroga viteza Alonsa Quijane: u njegovu vizualnom liku uskrasnio je on upravo onakvim kakvim su ga valjda generacije i generacije čitatelja predstavljale u svojim mislima. Tome je svakako pridonijela i maska koja njegovu licu daje “zapašen”, melankoličan i tužan izraz čovjeka koji se zapetljao u vlastite misli i koji živi u prostoru “ni jave ni sna”, u prostoru u kojemu su vrijednosti drukčije posložene, pa se prema njima omjerava i ono što se nalazi izvan njegovih granica, što i dovodi do tragična nerazumijevanja. Suzdržan i ceremonijalan u govoru, sav u dostojanstveno-patetičnoj pozi, afektirano uzvišen, Mikić je uspio oživjeti svu psihološku složenost Quijoteova lika, istodobno naglasivši one njegove osobine zbog kojih Quijote nije isključivo literarna konstrukcija španjolskoga mudrijaša koji je odlučio ironizirati jedan žanr, nego ponajprije osoba s kojom nas zbližava gotovo identičan način razumijevanja otužne i često neprihvatljive zbilje.

Izbjegavajući lakrdijašenje i plošno svodenje Quijotea na njegovu komičnu dimenziju, Krešimir Mikić ga interpretira kao ožalošćenu figuru čija tragična sudbina nije rezultat nekih imanentnih unutarnjih poremećaja ličnosti, nego je posljedica nevjerojatno arogantnoga ponašanja zajednice koja nije spremna tolerirati drukčije ponašanje. Gledajući njegova Don Quijotea, ne jedanput će nam se

nehotično oteći uzdah, implicitni znak otužne spoznaje da je, unatoč svakovrnom napretku, čovjek tako malo učinio u priznavanju prava na osobnu slobodu.

Odličnu nadopunu dobio je Mikić u Areti Ćurković koja je doista “uhvatila puls” Sancha Panze, što su prepoznali i stručni ocjenjivački žiriji SLUK-a i trideset drugoga

Don Quijote i Sancho Panza na sceni Diječjeg kazališta u Osijeku doista žive u knjizi.

Međunarodnog festivala kazališta lutaka - PIF-a te joj dodijelili nagrade za najbolju glumačku kreaciju. Odigrala je ona tog malenog i omalovaženoga čovjeka, kojega je život naučio da mora biti osobito mudar da bi opstao među “plemenitašima po podrijetlu”, koji mu, usput rečeno, nisu priznavali nikakve vrline, doista fascinantno, krajnje uvjerljivo, profilirajući ga verbalno i simpatičnim gegovima. U igri toga glumačkog para Don Quijote i Sancho ne funkcioniraju kao suprotstavljeni i nepomirljivi polovi razdvojeni staleškim razlikama i svjetonazorom, nego kao komplementarni dijelovi jedne te iste cjeline koju na okupu drži ista ljubav prema nekom boljem, pravednijem svijetu-arkadiji koji Quijote ovako predstavlja svom prijatelju:

“Ti veliš: *moju* hranu, a ja mislim o onom dobu kad nije bilo tih riječi: *moje* i *tvoje*. Kad su ljudi, mirno sjedeći - isto ovako kao ti i ja - na zelenoj travi, štedro dijelili između sebe sve što im je podarila blaga priroda. Bistri izvori i romon-potoci darivali im vodu, a stabla plodove. Nije bilo zlata, koje je rodilo prijevarom, zavišću i koristoljubljem i, mada ga i nije bilo, Sancho, to se doba nazivalo *zlatno* doba, a mašta se vitežâ-skitnikâ upravo i sastoji u tome da povrate to blistavo doba!” (str. 25)

U posljednjem prizoru, u kojemu Quijote, "izliječen" od "mračnih sjeni i čarnih čari", zauvijek napušta svijet u kojemu nema mjesta iluzijama, Sancho rastuženo uzvikuje:

"Postat ćemo pastiri, pristajem krenit s vami! Vi Quijotiz, ja... *Pancisno*, i ić' ćemo po brijegovima i livadama! Ma nama je ostvarit zlatno doba, doba kad nije bilo riječi: moje i tvoje. Neće bit zlata... Bistri izvori i romon-potoci darivat će nam vodu, a stabla plodove... Vi Quijotiz, ja... *Pancisno*... i zlatno doba... neće bit moje i tvoje... lutat ćemo po brijegovima i livadama..." (str. 87)

U dramskoj adaptaciji Cervantesova romana (Mihail Bulgakov + Jan Dorman + Magdalena Lupi + Zlatko Sviben) o nesprenom vitezu koji se - nadahnut idealima časti i pravde te ljubavlju prema "prekrasnoj" Dulcineji od Tobosa - upušta i u najriskantnije pothvate, nerijetko i one iza kojih se nalaze opake i zle sile, Zlatko Sviben dva je svijeta koje Don Quijote ne može razabrati predstavio spajajući dramsko i lutkarsko. Ono što je vezano uz Quijoteovu zbilju predstavljeno je nemaskiranim glumačkim izrazom, dok je ono što se događa u njegovu prenapregnutu umu zakriveno maskama (Željko Zorica, scenograf i kreator lutaka, također je na ovogodišnjem SLUK-u dobio nagradu za najbolju scenografiju). Originalno smišljeni zoomorfni likovi (posebno je neodoljiv prizor boja s ovcama), imaginarna i ljudska bića odjevena u stilizirane odore, s vlasuljama i maskama stvaraju na sceni fantastičan svijet prepun intenzivnih boja i dinamičnih pokreta.

Do groteske preuveličavajući maske, poigravajući se mogućnostima malene scene kojom prohode "gorostasne" vjetrenjače, Sviben je uspio vizualno dočarati jedan svijet koji ne postoji nigdje drugdje doli u Quijoteovoj glavi, svijet u kojemu sve mora biti nerazmjerno - nerazmjerno zato da bi se istodobno istaknulo Quijoteovo junaštvo (jer on je vitez koji pobjeđuje neprijatelje nevjerojatne snage i veličine) i njegova tragika (jer je sve to, ipak, plod njegove bujne uobrazilje).

Rastvorene stranice nekoga rukopisa bogato iluminiranoga fitomornim i teratomornim motivima čine pozadinu svih zbivanja. Time se, valjda, želio sugerirati nedvojbeno važan intertekstualni aspekt Cervantesove priče i njegov odnos prema specifičnom romanesknom žanru. ("Štoviše, tvojoj knjizi, ako ja pravo razabirem, i ne treba ništa od svega toga što veliš da joj nedostaje, jer cijela ti je knjiga napadaj na viteške romane, o kojima Aristotel ništa ne kazuje, sveti ih Bazilije ne spominje, a ni Ciceron ih ne poznaje...") Jer, doista su samo u viteškim romanima živ-

jeli savršeni junaci, dok je zbilja uvijek bila mnogo opskurnija. Huizinga kaže: "Taj primitivni osjećajni svijet je temelj na kojemu je izgrađen viteški ideal u plemenitu liku muškog savršenstva, blisko srodan grčkoj kalokogaciji, visoko napeta težnja za lijepim životom, snažno produhovljenje niza stoljeća... a i maska iza koje se mogao skrivati svijet pohlepe i svijet nasilja."

Spomenutom kulisom, međutim, željelo se ukazati i na izvorište svih Quijoteovih problema i zabluda - na knjige. Iluzije u koje se zauvijek zapetljao Alonso Quijana proistekle su upravo iz njih, iz knjiga koje istodobno mogu biti najblaži melem i najgori otrov. Prema tome, ta slovima i čudesnim oblicima ispunjena pozadina višeznačna je, a čitanje njezinih smislova izravno ovisi o gledateljskoj dobi i predznanju. Za one najmanje, one koji će uživati u dogodovštinama nesprenoga viteza, koji će biti fascinirani hodajućim vjetrenjačama i ovcama-neprijateljima (koje su zapravo - kako je to duhovito zamijetila Nataša Govedić - "blejeći bijeli puloverići") divovska knjiga bit će tek vesela, šarena slika. Za odrasle gledatelje koji su pročitali Cervantesovo djelo ista će imati mnogo dublje značenje, svakako će ih podsjetiti na sam početak romana gdje se objašnjava čudna boljka manchanskoga viteza: "No, treba znati da se spomenuti plemić u časovima koji su mu dokoni (a tih je u godini najviše i bilo) s tolikim žarom i slašću odavao čitanju viteških knjiga da je gotovo sasvim zaboravio na lov, dapače i na upravljanje svojega imanja. Zaokupila ga tolika radoznalost i nesklapnost da je poprodavao mnoge hanege orače zemlje i kupovao viteške knjige, da ih čita, i tako ih zgrnuo u kuću koliko ih se god domogao... Od takvih se rečenica jadnomu vitezu pomuti pamet. Nabdio se on, da bi ih razumio i dokučio im smisao, kojeg ne bi dosegnuo pameću ni razumom ni sam Aristotel, sve da jedino zbog toga ustane iz groba."

Možda će Don Quijote i nadalje u glavama mnogih ostati tek metafora za uzaludnu borbu za vlastite "iluzije", mnogi možda u predstavi neće prepoznati tezu o važnosti ustrajnosti ostvarivanja prava na različitost, no sasvim je sigurno da će svakome tko bude vidio fascinirajućega Svibena Don Quijotea trajno u svijest ostati upisana prilika visokog, mršavoga viteza i njegova punašnoga pratitelja kako vojuju za bolji svijet. Iako se željezno doba još uvijek nije pretvorilo u zlatno, iako su kategorije "moje" i "tvoje" još uvijek i te kako važne, želje lutajućega hidalga nisu izgubile smisao. Dapače, u čarobnoj viziji Zlatka Svibena on je naš bližnji, tako bismo ga rado imali za prijatelja.

Osječki uradak predstave *Bistri vitez don Quijote od Manche* po Cervantesovu predlošku prije svega je organizacijsko-producentski uspjeh, a redatelj i spiritus movens projekta je Zlatko Sviben. On se potrudio već od same podloge predstave, angažirajući dramaturginju Magdalenu Lupi čijoj je dramaturgiji *Don Quijota* dodao pojedine prizore Bulgakovljeve drame i dramaturgije Jana Dorma. Cilj je bio, a u predstavi je uspješno i ostvaren, uslojeviti priču o ludosti i razumu; relativizirati je pak joj u trenutku i promijeniti predznake. Nerazdvojnost *Don Quijota* i *Sancha Panse* u predstavi postaje važnija od suprotstavljenih interesa, a njihov spoj najavljuje nov mogući realitet.

Ljubomir Stanojević, "Vjesnik", 6. svibnja 1999.

Reći da se u Svibenovoj predstavi pripovijeda priča o zaljubljeniku u knjige koji zamijeni zbilju i fikciju, život i literaturu, koji se zbog toga sukobljava s vjetrenjačama i kojekakvim urotnicima, koji pati zbog ljubavi prema Dulcineji, nije dovoljno. Jer, ono što se doista događa na sceni fantastičan je spoj dramskoga i lutkarskoga, to je vješto prepletanje života glumačkoga izraza i veoma zanimljivo oblikovanih zoomorfnih likova, imaginarnih stvorova i ljudskih bića zaogrnutih u stilizirane odore, vlasulje, maske, to je galimatijas boja i pokreta.

Milovan Tatarin, "Vijenac", 6. svibnja 1999.

Dječje kazalište u Osijeku uprizorilo je Cervantesova *Don Quijotea* u korektnoj režiji Zlatka Svibena, ponešto predugoj i prerazvučenoj dramaturškoj obradi Magdalene Lupi (debelo zaduženoj obradom *Quijotea* iz radionice Mihaila Bulgakova) te u fantastičnoj - dakle i vrlo maštovitoj i nestvarnoj i kvalitetom obdarenoj - scenografiji Željka Zorice. Zorica je, primjerice, "čuo" *Quijoteov* komentar *Sanchu Pansi*, kada vitez tužnog lika u drugoj knjizi romana mirno izjavljuje: "Kao što znaš, Sancho, mi u stvari živimo u knjizi" (postajući time i jedan od prvih protagonista romana koji odlično ZNA da je izmišljen). Doista, likovi osječkog ansambla izlaze iz krupnoga, bogato iluminiranog kodeksa e da bi Vitez i njegov Perjanik ubrzo sjeli na figure konja i magarčića posuđenih iz suvremenog luna-parka. Oni su doista transtekstualni: i napisani i odigrani kao žive riječi; dio minulih epoha (renesansnih kostima), kao i

dio izvedbene sadašnjice (na čijim pašnjacima, po zamisli Željka Zorice, ne pasu ovce, nego blejući bijeli puloverići); naposljetku skloni i citiranju Shakespearea (Cervantesova suvremenika) i citiranju suvremenog poreznog zakona o PDV-u.

Nataša Govedić, "Zarez", 1. listopada 1999.

NAGRADE BISTROM VITEZU

Bistri vitez Don Quijote od Manche na 17. SLUK-u, 1999. godini proglašen najboljom predstavom u cjelini.

Krešimir Mikić dobitnik je Nagrade hrvatskoga glumišta za izuzetno ostvarenje mladoga umjetnika do 28 godina života. Nagrađen je za ulogu *Alonsa Quijane* u predstavi *Bistri vitez Don Quijote od Manche*. Za istu ulogu nagrađen je na 17. SLUK-u u Osijeku.

Areta Ćurković dobitnica je Nagrade na 32. Međunarodnom festivalu kazališta lutaka - PIF, u Zagrebu, i na 17. SLUK-u u Osijeku za ulogu *Sancha Panze*.

Magdalena Lupi dobitnica je nagrade na 17. SLUK-u u Osijeku za najbolju scensku prilagodbu.

Ivo Nižić dobitnik je nagrade na 17. SLUK-u u Osijeku za najbolje oblikovano svjetlo u predstavi *Bistri vitez Don Quijote od Manche*.

Željko Zorica dobitnik je nagrade na 17. SLUK-u u Osijeku za najbolju scenografiju u predstavi *Bistri vitez Don Quijote od Manche*.